

Katarzyna Sadowska

ORCID: 0000-0002-3150-8304

Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu

Wybrane realizacje sceniczne poznajskich „Łejerów” – refleksja u progu 50-lecia istnienia zespołu

Abstract

Katarzyna Sadowska, *Wybrane realizacje sceniczne poznajskich „Łejerów” – refleksja u progu 50-lecia istnienia zespołu* [Selected stage productions of Poznań's "Łejery" – reflection on the threshold of the 50th anniversary of the band's existence]. *Kultura – Społeczeństwo – Edukacja* nr 2(28) 2025, Poznań 2025, pp. 59–83, Adam Mickiewicz University Press. ISSN (Online) 2719-2717, ISSN (Print) 2300-0422. <https://doi.org/10.14746/kse.2025.28.2.4>

Purpose of the study: The study aims to synthetical present the most important stage productions of the Poznań, "Łejery" community on the threshold of the 50th anniversary of its existence.

Research methods and research status: The study uses the method of analysing existing and evoked sources, which include: press materials, information obtained by the author during conversations conducted at Primary School No. 83 in Poznań with Jerzy Hamerski and Elżbieta Drygas, electronic sources related to the facility, studies and articles from serial publications and phonographic sources as well as prints obtained from Jerzy Hamerski's collection.

The current state of research on "Łejery" pedagogy is insufficient, because "Łejery" pedagogy, the main pillar of which is education through art, has existed for almost 50 years and is a unique phenomenon in Poland. This phenomenon, thanks to the determination of Jerzy Hamerski and Elżbieta Drygas, resulted in the establishment of Primary School No. 83 in 1990. Emilia Waśniowska in Poznań (although "Łejery" was established as a children's community theatre in 1975). So far, you can read about the Poznań theater school only in the magazine *Kultura i Edukacja* from 2024.

Conclusions: No random performances or songs are in the "Łejery" repertoire. They refer to current social and educational problems, phenomena worth explaining to children, and, above all, to children's everyday problems. Many of the stage productions are addressed primarily to adult audiences to draw their attention to a child's perception of the world.

Keywords

stage productions of "Łejery"; child; education through theatre; Jerzy Hamerski; Elżbieta Drygas

Wprowadzenie i założenia metodologiczne

Dzięki koncepcji Elżbiety Drygas i Jerzego Hamerskiego teatr „Łejery” funkcjonujący w Szkole Podstawowej nr 83 im. Emilii Waśniowskiej w Poznaniu to gromadny teatr dzieci i młodzieży, to także teatr piosenki, teatr współtworzony przez dziecko i wreszcie – teatr, w którym dziecko może zabrać autentyczny, nieskrępowany głos. O nurtujących dzieci problemach opowiadają one nie tylko na deskach Sceny Wspólnej w Poznaniu (czyli sceny teatralnej Szkoły Podstawowej nr 83 „Łejery” oraz Centrum Sztuki Dziecka), ale także na wielu estradach i scenach polskich i zagranicznych.

Jerzy Hamerski niejednokrotnie przywołuje postać Jerzego Grotowskiego, polskiego reżysera teatralnego, teoretyka teatru i pedagoga, a także jednego z najznamienitszych reformatorów teatru XX wieku, który kierował swoje rozważania w stronę tzw. teatru ubogiego (Grotowski, 2007). Druh Jerzy Hamerski – założyciel „Łejerów” – przestrzeni teatralną, podobnie jak Grotowski, czyni nie tylko szkołę, scenę, ale także „ścianę lasu i taflę jeziora”, dla których „głównym reflektorem” bywa także „ogień...” (Hamerski, 2011, s. 4–5).

Widowiska „Łejerów” były wielokrotnie prezentowane w całej Polsce, pokazywano je także we Francji, w Holandii, Niemczech, Ukrainie i Czechach. Zdobywały wiele prestiżowych nagród na przeglądach i festiwalach teatralnych.

Wśród licznych inicjatyw Hamerskiego wyróżnić można także realizacje telewizyjne – cykle „Wyłącz telewizor”, „Śpiewanki rodzinne” czy etiudę filmową „List do profilera” oraz teledyski, w tym np. „Dziećmi jesteśmy tylko raz”, „Marzeń dom”, „Masz prawo być inny”, „Odpowiedz im dorosły polityku”. Wszystkie realizacje sceniczne i muzyczne „Łejerów” niosą w warstwie semantycznej ważne przesłanie wychowawcze.

Celem opracowania jest syntetyczne ukazanie najważniejszych realizacji scenicznych poznańskiej „łejerskiej” społeczności u progu 50-lecia jej istnienia. Aby cel został osiągnięty, posłużono się metodą analizy źródeł zastanych i wywołanych, wśród których wyszczególnić należy przede wszystkim: materiały prasowe, informacje pozyskane przez autorkę w trakcie rozmów przeprowadzanych na terenie Szkoły Podstawowej nr 83 w Poznaniu z Jerzym Hamerskim oraz Elżbietą Drygas, ponadto źródła elektroniczne powiązane z placówką oraz opracowania i artykuły z wydawnictw ciągłych i źródła fonograficzne oraz druki pozyskane ze zbiorów Jerzego Hamerskiego. Zabiegiem celowym autorki jest zachowanie wielu cytatów w ich oryginalnym brzmieniu ze względu na ukazanie specyficznej kultury wypowiedzi środowisk związanych z pedagogiką „łejerską”.

Stan dotychczasowych badań nad problemem zasygnalizowanym w tytule opracowania jest zdecydowanie niewystarczający, ponieważ pedagogika „łejerska”,

której głównym filarem jest edukacja przez sztukę, istnieje już niemalże 50 lat¹. Realizacje sceniczne i przedsięwzięcia artystyczne „Łejerów” warto nadto opisać z tego względu, iż są one zjawiskiem unikatowym w skali Polski. Zjawisko to, dzięki determinacji Jerzego Hamerskiego i Elżbiety Drygas, zaowocowało powołaniem do życia w dniu 1 września 1990 roku Szkoły Podstawowej nr 83 im. Emilii Waśniewskiej w Poznaniu (choć „Łejery” jako dziecięcy teatr gromadny ukonstytuowały się w 1975 roku). O poznańskiej szkole z teatrem przeczytać można jak dotąd wyłącznie na łamach czasopisma *Kultura i Edukacja* (Sadowska, 2024).

Szkoła z teatrem w tle – uwagi wprowadzające

Założyciele szkoły – Jerzy Hamerski i Elżbieta Drygas – uznali, że teatr jest doskonałym sposobem na integrację dziecięcej grupy, rozwijanie dobrych relacji między dziećmi oraz kształtowanie ich osobowości. Zaznaczyć należy, że pomimo doniesień wielu światowych badaczy (np. Dakhia 2024; Falconi, 2015; Mages, 2018; Muhammad, 2019; Salman Alzercoshe i Ali Harf, 2022; Sharma, 2006; Singh, 2009) w omawianej dziedzinie na gruncie polskiej oświaty wspomniani pedagodzy są pionierami, a szkoła „łejerska” jest do tej pory jedyną placówką z własnym profesjonalnym teatrem (Scena Wspólna placówki oraz Centrum Sztuki Dziecka w Poznaniu). W przekonaniu wspomnianych pedagogów „przygotowanie spektaklu teatralnego pobudza dziecięcą wyobraźnię, uczy pracy w zespole, wymaga cierpliwości i dyscypliny. Ale pozwala też na pokonywanie własnej nieśmiałości i odkrywanie swojej wrażliwości i indywidualności” (Stowarzyszenie Łejery – wspieraj nas na FaniMani.pl, b.d.). Spektakl jest jednak zawsze tylko środkiem, a nie celem całorocznej pracy „łejerskich” uczniów.

O szkole założonej przez Jerzego Hamerskiego i Elżbietę Drygas profesor Heliodor Muszyński (który wraz ze Zbigniewem Czarnuchem wskazywany jest zawsze przez Jerzego Hamerskiego jako jego mistrz) napisał m.in. na łamach wydanego z okazji jubileuszu 40-lecia istnienia szkoły biuletynu następujące słowa:

Polskiemu szkolnictwu potrzeba dziś takich mistrzowskich szkół orkiestr, które wyznaczają najlepsze standardy, wytyczają pewne drogi, ale przede wszystkim budzą wiarę w to, że to lepsze jest osiągalne. Potrzeba nam szkół nie pozorujących wysoką jakość, lecz spełniających jej rzeczywiste kryteria. A podstawowym z nich, bez spełnienia którego nie ma dobrej szkoły, jest jej atrakcyjność dla ucznia. Nie ma lepszej miary rzeczywistych efektów

¹ Jedyną pracą naukową poruszającą problematykę pedagogiki „łejerskiej” jest praca doktorska sporządzona przez Katarzynę Moskiewicz, zob. Moskiewicz (2004).

jakości tej instytucji niż to, na ile potrafi ona obudzić w uczniach motywację uczestniczenia we wszystkim, co szkoła oferuje, a co najlepiej służy jego rozwojowi.

Taką pionierską, w całym tego słowa znaczeniu, szkołą jest dla mnie szkoła „Łejery”. Od lat śledzę jej niezwykłą działalność. Zresztą wyrosła ona z tych samych idei, które przyświecały kiedyś, i wciąż we mnie żywe, moim szkolnym doświadczeniom: idei szkoły nie: „dla ucznia” (bo tak się określają wszystkie szkoły na świecie, nawet opresyjne), ale szkoły, której życie wewnętrzne wypływa z najgłębszych potrzeb i marzeń uczniów, w której każdy dla siebie odnajdzie drogi i formy aktywnej samorealizacji, zaś nauczyciel jest po to, aby uczniom w tym wszystkim służyć radą, pomocą i rysować przed nimi horyzonty do osiągnięcia. Łejery to szkoła, której chciałoby się życzyć każdemu polskiemu uczniowi. To szkoła, która w tak wielu nauczycielach, rodzicach i uczniach budzi nadzieję, że edukacja – jak mawiał mistrz Komeński – nie musi być dla ucznia drogą uslaną cierpieniem lub co najmniej pasmem wyrzeczeń. To szkoła, która powinna być i pracować po to, aby pociągać za sobą inne. (Muszyński, 2015)

W placówce teatr jest kluczowym środkiem edukacyjnym dzieci i młodzieży, bowiem – jak wyjaśniają Hamerski i Drygas: „Wszystkie sztuki spotykają się w teatrze, w końcu, jak pisze Tove Jansson w «Lecie Muminków», «teatr jest najważniejszą rzeczą na świecie, gdyż tam pokazuje się ludziom, jakimi mogliby być, jakimi pragnęliby być, choć nie mają na to odwagi, i jakimi są»”².

Pedagogika „łejerska” – kluczowe założenia

W poznańskiej pedagogice „łejerskiej” nie ma relacji władzy pomiędzy dorosłym a dzieckiem, nie buduje się dystansu społecznego poprzez stosowanie form powszechnych w zwyczajnych szkołach. Już na poziomie komunikacji interpersonalnej brakuje „pań”, „panów”, a cała społeczność to „druhowie” i „druhny”. Zwracanie się przez dzieci i przez współpracujących ze sobą w opisywanej społeczności dorosłych w formie: „druhu”, „druhno” jest koncepcją Hamerskiego, który tę formę językową zapożyczył z harcerstwa leżącego u podstaw jego koncepcji pedagogicznej. Jerzy Hamerski, od wczesnych lat związany z harcerstwem, tworzył początkowo innowacyjne drużyny harcerskie o profilu artystycznym, a następnie, z Elżbietą Drygas powoływał do życia dziecięce teatry gromadne, które przerodziły się w 1990 roku w szkołę z teatrem jako środkiem edukacyjnym.

Pedagogika „łejerska” opiera się na następujących założeniach wyrażonych przez współuczestników (trzy podmioty) procesu edukacji, a zapisanych w preambule Małej Konstytucji Łejerskiej:

² Informacja pozyskana przez autorkę od Jerzego Hamerskiego i Elżbiety Drygas podczas jednej z rozmów przeprowadzonych w roku szkolnym 2023/2024.

1. Dzieci:

- jako uczniowie pragną, by edukacja wspierała rozwój, by wydobywała i pielęgnowała dziecięce zasoby. Pragną edukacji na wysokim poziomie, który osiągany jest w życzliwej atmosferze, w sposób radosny i odpowiedzialny;
- pragną także, by szkoła przygotowała ich do życia w świecie dorosłych; ma być dla dzieci „drugim domem” – bezpiecznym oraz takim, aby pomiędzy uczniami i nauczycielami panowała przyjazna atmosfera – aby współuczestnicy przestrzeni szkolnej czuli się z sobą jak w przyjaznej grupie nieformalnej;
- potrzebują szkoły, w której nie brakuje czasu i miejsca na dobrą zabawę, szkoły otwartej na różnorodne uczniowskie poglądy i zainteresowania, szkoły, w której każdy dzień może być przygodą, a dziecko wraz z jego potrzebami i możliwościami usytuowane będzie „w centrum”;

2. „Łejerscy” nauczyciele:

- pragną stworzyć szkołę bezpieczną, w której uczniowie nie boją się nauczycieli, a nauczyciele – uczniów. Ma to być szkoła, w której dominuje dialog oparty na wzajemnym zaufaniu i szacunku, w której rodzice czują się partnerami nauczycieli w procesie towarzyszenia w rozwoju ich wspólnym, a nie „cudzym”, dzieciom. Pedagodzy chcą szkoły mądrej, polegającej na wzajemnym uczeniu się i poznawaniu „z potrzeby serca”, a nie z obowiązku;
- są przekonani, iż szkoła ma sprawiać, by dziecko wiedziało, umiało, rozumiało, doświadczało, odczuwało, by zdobywało kompetencje do pracy, którą zechce wykonywać w przyszłości z poczuciem sprawstwa i z radością. W szkole motywacją do nauki nie ma być rywalizacja, „kolekcjonowanie” ocen czy spełnianie czyichś oczekiwań. Nauczyciele pragną natomiast wyzwalać wewnętrzną motywację powierzonych ich opiece dzieci;
- zakładają, iż wychowanie polegać ma na uwrażliwianiu na potrzeby drugiego człowieka, na sztukę i przyrodę, na wspieraniu procesu budowania tożsamości dzieci w taki sposób, by miały one poczucie własnej wartości, aby radziły sobie ze sobą i ze światem, aby pragnęły ustawicznie się rozwijać, by stawały się z każdym dniem coraz bardziej mądrymi, samodzielnymi i odważnymi ludźmi – ludźmi ceniącymi różnorodność i szanującymi wolność;

3. Rodzice „łejerscy”:

- pomagają w tworzeniu przyjaznej dla ich dzieci szkoły. Starają się partycypować w budowaniu prestiżu nauczycieli poprzez okazywanie im

- wsparcia, szacunku, zaufania, tworzenie z nimi więzi interpersonalnych opartych na życzliwości;
- pragną, by szkoła była miejscem wszechstronnego rozwoju wszystkich osób z nią związanych – także ich samych;
 - wspierają pracę nauczycieli tak, by szkoła była przestrzenią pozbawioną niekorzystnych emocji, takich jak strach, lęk. Rodzice dbają o to, by nikt nie był upokarzany, by nikt nie czuł się „inny” lub gorszy;
 - wraz z nauczycielami i dziećmi pielęgnują szkolną demokrację umożliwiającą dzieciom zdobywanie wiary w ich możliwości i starają się współuczestniczyć w procesie konstruowania „pięknych” dziecięcych osobowości;
 - chcą, aby dzieci nauczyły się cenić wiedzę i poznały sposoby jej zdobywania, chcą, by dzieci umiały i chciały się ustawicznie rozwijać (Mała Konstytucja Republiki Łejerskiej, b.d.).

W 2017 roku opisywany „tandem” pedagogiczny został wyróżniony Nagrodą im. Ireny Sendlerowej „Za naprawianie świata”, przyznawaną od 2006 roku nauczycielom i nauczycielkom, dla których praca jest pasją. Elżbieta Drygas i Jerzy Hamerski nagrodę tę odbierali jako „pedagodzy, którzy wspólnie stworzyli autorską Szkołę Podstawową «Łejery» w Poznaniu”. Za wartościowe dla poprawy jakości świata uznano m. in. szkolne zajęcia teatralne, dostrzeżono, iż są one dla dzieci „sposobem na poznawanie siebie, drugiego człowieka i otaczającego świata”, bowiem w stałym „kanonie łejerskiej klasyki znajdują się spektakle «Romeo i Żulia» (o konfrontacji zantagonizowanych grup społecznych), «Opera o Kolumbie» (o odkrywaniu wielokulturowości) czy «Pali się» (o pomocy i zrozumieniu)” (Nagroda im. Ireny Sendlerowej – „Za naprawianie świata”, b.d.).

Prawa dziecka jako temat przewodni realizacji „łejerskich”

Wieloletnia współpraca „Łejerów” z poznańskim oddziałem Komitetu Ochrony Praw Dziecka i Rzecznikiem Praw Dziecka RP „zaowocowała dwoma spektaklami: widowiskiem multimedialnym: «Dzieci też mają głos» i poruszającym trudną problematykę praw dziecka przedstawieniem «Masz prawo do swych praw»” (Stowarzyszenie..., b.d.).

Spektakl *Masz prawo do swych praw* jest wypowiedzią młodego pokolenia na temat łamania praw dziecka przez dorosłych. Teatr Szkolny „Łejery” widowisko to prezentował m.in. we Francji, w Niemczech, Holandii i Ukrainie. Scenariusz i reżyseria są dziełem Elżbiety Drygas i Jerzego Hamerskiego, scenografię zaprojektował Jacek Zagajewski, zaś muzykę skomponowali: Mariusz Matuszewski, Robert

Łuczak, Grzegorz Tomczak. Teksty piosenek napisali: Wanda Chotomska, Emilia Waśniowska, Ewa Lipska, Grzegorz Tomczak (*Masz prawo do swych praw*, 2016).

Masz prawo do swych praw to widowisko teatralne, na które składają się krótkie filmy – teledyski nagrane przez „łejerskie” dzieci, a które przeplatane są aktorskimi scenkami oraz piosenkami – całość ma formę śpiewogry. Zarówno filmy, jak i utwory muzyczne „niosą mocne przesłanie, są głosem dzieci w sprawie dzieci” (Klimek, 2013). Spektakl powstał, „aby przypomnieć, że dzieci mają swoje prawa, a na jego patrona powołaliśmy tego, który całym swoim życiem i wreszcie śmiercią o te prawa dla dzieci walczył – Janusza Korczaka” (Klimek, 2013). Skargi, które zostają podczas spektaklu wyrażone przez dzieci adresowane są przez nie do Starego Doktora, a „wielka pocztowa skrzynka powoli zapełnia się listami...” (Klimek, 2013).

Jak napisała Elżbieta Podolska: „Widowisko jest znakomicie zrealizowane – wykorzystuje bardzo proste, ale różnorodne środki przekazu, od piosenki, poprzez teledysk, światło. Niewielka dekoracja: piaskownica i skrzynka na listy-skargi, jakie dzieci wysyłają do Janusza Korczaka, który walczył o ich prawa i za nich oddał życie” (Podolska, 2011).

Wspomniane już teledyski, w których grają „łejerskie” dzieci pochodzące z różnych roczników (dziś już będące także dorosłymi ludźmi) poruszają bardzo delikatne kwestie, np. „przemocy w rodzinie, samotności dzieci, ich zagubienia w obliczu rozstania rodziców. Ukazują w prosty sposób to, co dla dzieci jest ważne, a o czym świat dorosłych nie zawsze pamięta: pełna rodzina, czas spędzany wspólnie” (Klimek, 2013). Dialogi prezentowane na scenie są efektem dziecięcej dramy realizowanej przez Elżbietę Drygas podczas zajęć szkolnych z uczniami³. Są to zatem autentyczne wypowiedzi dzieci. Co ważne, „spektakl wchodzi też w problemy globalne – upomina się o los najmłodszych ofiar konfliktów zbrojnych, wykluczenia, odrzucenia z powodu innego koloru skóry czy narodowości. Każdy film kończy wybrany postulat z Deklaracji Praw Dziecka” (Klimek, 2013).

Masz prawo do swych praw to swoisty manifest – „głośny i poruszający, tym bardziej, że o prawa dzieci upominają się w nim same dzieci. Swoimi słowami opowiadają o świecie dorosłych. O sobie w tym świecie” (Klimek, 2013).

Jak informuje Sylwia Klimek na portalu kultura.poznan.pl, nie jest to pierwszy spektakl o tej tematyce, który stworzyły „Łejery”, bowiem pierwszym – zrealizowanym i przedstawionym w 1994 roku – było widowisko *Dzieci też mają głos*, przygotowane na I Festiwal Teatrów dla Dzieci i Młodzieży „Korczak dzisiaj” (Klimek, 2013). W kolejnych latach, zawsze z okazji Światowego Dnia Dziecka, zespół Jerze-

³ Informacja pozyskana przez autorkę w rozmowie z Elżbietą Drygas zrealizowaną w sierpniu 2024 roku.

go Hamerskiego i Elżbiety Drygas nagrywał kolejne teledyski nawiązujące do praw najmłodszych obywateli świata. W 1995 roku jedna z produkcji – teledysk do piosenki pt. „Jak to jest” – został nominowany do nagrody Emmy (*Jerzy Hamerski*, b.d.).

W premierze poszerzonego widowiska, która odbyła się 24 października 2013 roku, udział wzięła Henryka Krzywonos-Strycharska – gość specjalny (Klimek, 2013). To ona, „jako jedna z pierwszych poderwała się z krzesła, by okłaskiwać małych aktorów” (Klimek, 2013).

Nowa, poszerzona wersja tego spektaklu uatrakcyjniła także spotkania Europejskich Rzeczników Praw Dziecka. Okazją do wyjazdu była polska prezydencja w Unii Europejskiej, a „Łejery” były jedynym zespołem z Polski zaproszonym do udziału w tym wydarzeniu⁴. Jerzy Hamerski zaznacza także, iż spektakl nie jest tak naprawdę przeznaczony dla dzieci, lecz dla rodziców i wychowawców⁵.

O spektaklu, jak relacjonuje Klimek, drużna Elżbiet Drygas mówi: „Nie wiem ile razy graliśmy ten spektakl [...] Nie jestem w stanie policzyć. Ale mam takie jedno, wielkie marzenie – by móc go już nie grać. By wszędzie na świecie przestrzeganie były prawa dziecka, by nigdzie dzieciom nie działa się krzywda” (Klimek, 2013).

W innym miejscu czytamy:

Sztuka dziecięca nie musi być infantylna, kiczowata, nie musi traktować o różowych księżniczkach i jednorożcach. Nie musi przemawiać językiem pełnym zdrobnień i uproszczeń. Ale też, co ważne, dobrze kiedy nie jest nachalnie dydaktyczna. Może opowiadać o rzeczach trudnych, nawet dla dorosłych! O rzeczach ważnych i potrzebnych. Nieprawdą jest, że czasy wymusiły zmianę tematyki sztuki dziecięcej. Wydaje mi się, że jako społeczeństwo jesteśmy coraz bardziej świadomi i coraz chętniej traktujemy dzieci i młodzież poważnie. Społeczność tworząca Łejery realizuje odważne i mądre projekty. Nie boi się dialogu, który coraz częściej staje się wartością o statusie zagrożonym. (O laboga, to Łejery!, 2015)

W piosence „Masz prawo do swych praw” dziecięce „«słabe» głosy śpiewają o prawach dziecka: do prywatności, ochrony przed wyzyskiem (także seksualnym), ochrony przed dyskryminacją i wielu, wielu innych. Łejerskie dzieci w krótkim protest-songu wyrażają swój sprzeciw wobec łamania tych praw, bo w końcu są «jednymi z nas», a zespół mądrych i wrażliwych ludzi buduje w nich tę wiedzę” (O laboga, to Łejery!, 2015). Piosenka ta, podobnie jak same „Łejery”, nawiązuje do idei pedagogiki korczakowskiej. Sztuka, pomimo iż zdaje się „łatwa”, ze względu na „wpadające w ucho melodie oraz rymy”, w warstwie tekstowej podejmuje szczególnie wartościowe tematy, „a wobec «Łejerskich» piosenek trudno przejść obojętnie. One nie są wygodne, nie opowiadają o idealnym dzieciństwie,

⁴ Informacje pozyskane od Jerzego Hamerskiego.

⁵ Informacje pozyskane od Jerzego Hamerskiego.

o dobrym, utopijnym świecie, w którym każdy szanuje swoje i cudze życie”. Teksty piosenek „wiercą dziurę w brzuchu i zachęcają do przemyśleń oraz rozmowy” (O laboga, to Łejery!, 2015), np.:

W piaskownicy ten ma rację, kto mocniejsze pięści ma,
w domu słabe dzieci głosy tłumi wciąż dorosły bas.
Ktoś przeczytał moje listy, ktoś w kieszeniach szperał mi,
ktoś wertował mój pamiętnik, to nie tak powinno być!!!
W klasie prawo do podglądów ma ten z nas, kto dziennik ma,
starsi zawsze wiedzą lepiej, milczeć przy nich muszę ja.
Brak intencji, by pogadać, by zwyczajny stworzyć dom,
pośpiech, nerwy, telefony, czasem chce się uciec stąd!!!

Mam prawo do swych praw, bo jestem jednym z was,
mam prawo iść pod wiatr, inaczej widzieć świat.
Wyrzucić przemoc, ból z osiedli, domów, szkół,
wymazać pustkę, strach z dziecięcych fajnych lat.
Mam prawo do swych praw!!!...⁶

W piosenkach poruszane są także problemy związane z brakiem czasu wspólnych rodziców na rozmowę i wspólną zabawę z dziećmi, którymi, jak przypominają najmłodsi „łejerscy”, bywa się tylko raz:

W poniedziałek mama długo była w pracy,
a we wtorek tata ważne sprawy miał.
W środę przyszedł do nas wujek Bonifacy,
w czwartek tata miał dzień wolny, a więc spał.
W piątek mama wyjechała z delegacją,
tata został, ale ważne sprawy miał,
więc w sobotę wszyscy razem przed kolacją zaśpiewaliśmy rodzicom z całych sił!

Dziećmi jesteśmy tylko raz i nie będzie już drugiego razu,
więc warto dla nas znaleźć czas, by nie było straconego czasu,
praca jest ważna, lecz się da pogodzić pracę z nami,
bądźcie nam zawsze, nie tylko w snach, ukochanymi,
ukochanymi, ukochanymi rodzicami...⁷

Warto także przypomnieć za Elżbietą Podolską, iż „rzadko kiedy polskie teatry podejmują temat praw dziecka: wykorzystywania, bicia, porzucenia, głodu i zabijania. To bardzo niepopularne sprawy” (Podolska, 2011). Autorka zaznacza, iż: „Poznański teatr szkolny «Łejery» od wielu lat ma jednak odwagę mówić o tych

⁶ Tekst piosenki pozyskany ze zbiorów Jerzego Hamerskiego.

⁷ Tekst piosenki pozyskany ze zbiorów Jerzego Hamerskiego.

najbardziej ukrywanych. I właśnie dlatego został jako jedyny z Polski zaproszony w środę do Warszawy, by pokazać tam widowisko «Mam prawo do swych praw» 56 rzecznikom praw dziecka (nie tylko z krajów Unii Europejskiej, ale także ze świata)” (Podolska, 2011).

Spektakl wyraża przesłanie wychowawcze szkoły „Łejerskiej”: „Całkowita równość, demokracja i umiejętność mówienia «nie»” – to bowiem posag „kolejnych pokoleń” wychowywanych przez Elżbietę i Jerzego (Jarmuż i Sklepiak, 2016).

„Łejery” i ekologia

Innym projektem scenicznym opowiadającym o sprawach ważnych we współczesnym świecie jest *Zielona Akademia Pana Łejera* – widowisko o ekologii realizowane przez Teatrzyk Piosenny Łejery, w którym ideą przewodnią jest hasło: „Chcemy jeszcze głośniej krzyknąć: Dzieciaki do dorosłych wołają SOS! SOS! SOS!!!” (*Zielona Akademia Pana Łejera*, 2022). Kanwą widowiska są piosenki Wandy Chotomskiej, które pierwsi wychowankowie Hamerskiego nagrali na kasetę magnetofonową niemalże 30 lat temu, „a które dziś, w obliczu katastrofalnych dla Ziemi zmian klimatu, stały się tak bardzo aktualne” (*Zielona Akademia Pana Łejera*, 2022). „Malujemy wiatr”, taki bowiem tytuł miała wspomniana produkcja fonograficzna, w całości opiera się na tekstach Wandy Chotomskiej.

Tekst tytułowej piosenki opowiada o potencjale dzieci w procesie „naprawiania” świata przyrody:

Po betonie, po asfalcie
idzie smutek w szarym palcie
zakurzonym, zadymionym,
pełnym łat.
A ja smutek stąd przegonię,
a ja kredą na betonie
namaluję, narysuję wiatr.

Zielony wiatr, zielony wiatr
przeleci się po niebie.
W zielony świat, w zielony świat
zanieś mnie i ciebie.
Zielony wiatr, zielony wiatr
przeleci się po niebie.
W zielony świat, w zielony świat
zanieś mnie i ciebie...
(*Zielona Akademia Pana Łejera*, 2022)

Zielona Akademia Pana Łejera to spektakl, w którym dzieci wraz z „Panem Łejerem” grany obecnie przez syna Jerzego – Andrzeja Hamerskiego – opowiadają o konieczności zadbania o planetę. Opracowanie muzyczne widowiska przygotowane zostało przez Stanisława Pawlaka. Scenariusz do spektaklu napisał dla „Łejerów” Marcin Przewoźniak (*Zielona Akademia Pana Łejera*, 2022).

Dzieci śpiewają w widowisku poruszającą piosenkę do muzyki Mariusza Matuszewskiego:

A co będzie, gdy nie będzie pszczoł i kwiatów?
Gdy ostatnie lasy „cześć!” powiedzą światu?
A co będzie, gdy nie będzie już klimatu?

Ref. Zażłasknimy, zapłaczymy i znikniemy,
skoro dzisiaj świata chronić nie umiemy,
skoro dzisiaj świata chronić nie biegniemy...

A co będzie, gdy nie będzie nietoperzy?
Gdy się tylko na obrazku przyjrzyysz jeżom?
A co będzie, gdy nie będzie żadnych zwierząt?

Ref. Zażłasknimy...

A co będzie, gdy nie będzie już bociana?
Gdy z jeziora nie zostanie mokra plama?
A co będzie, gdy nie będzie miejsca dla nas?”
(*Prolog & epilog*, 2022)

W związku ze spektaklem teatrzyk Jerzego Hamerskiego i Elżbiety Drygas w 2022 roku nagrał także teledyski oraz płytę, na której głównym przesłaniem stały się słowa Wandy Chotomskiej z utworu „Ptaki czekają na list”: „Przepraszamy za te dymy i kominy, Dorosniemy to porządek z tym zrobimy”⁸.

W kwietniu 2024 roku teatr wystawił spektakl w Utrechcie w Holandii (*Akademia w Holandii*, 2024). Na stronie forum szkół polskich w Holandii znajdujemy obfitującą w życzliwe słowa informację o występie poznańskich dzieci:

Wiosna w Utrechcie! W sobotę 6 kwietnia zazieleniło się nie tylko w przyrodzie, ale także na scenie teatru. Na zaproszenie Pools Podium – Scena Polska do Holandii przyjechała grupa młodych aktorów z teatru szkolnego „Łejery” im. Wandy Chotomskiej z Poznania. Prawie godzinny muzyczny spektakl „Zielona Akademia” opowiadał o przyrodzie, ziemi, konieczności dbania o planetę. Przesłanie dzieci do dorosłych, aby żyć ekologicznie jest

⁸ Informacja pozyskana przez autorkę od Jerzego Hamerskiego.

aktualne od lat i po raz kolejny w tym przedstawieniu dobitnie wybrzmiało w tekstach piosenek napisanych przez Wandę Chotomską... (Lonska, 2024)

Partnerem wydarzenia było Forum Polskich Szkół w Holandii.

„Łejerskie” kołędowanie

Łejery każdego roku prezentują w szkole także kołędy i pastorałki, które cieszą się ogromną popularnością wśród rodziców i dzieci związanych ze Szkołą Podstawową nr 83 w Poznaniu. Śpiewnik z tymi utworami dostępny jest w sprzedaży w całej Polsce, więc „łejerskie” kołędy i pastorałki są chętnie wykonywane przez dzieci uczęszczające do różnych polskich szkół i przedszkoli, a tym samym zdomowiły się na stałe w repertuarze dziecięcym w całym kraju. Ich wyjątkową wartością są nawiązania do kultury i tradycji polskich świąt, nawiązania te jednak przepełnione są żartem, humorem typowym dla potrzeb dzieci w wieku przedszkolnym i wczesnoszkolnym. W warstwie słownej odnajdujemy ekologię, edukację dla bezpieczeństwa, edukację kulturalną, np. w pastorałce „Nasza mama kocha muzykę”, w której „mama” otrzymuje płytę z nagraniem na niej Scherzem h-moll, opus 20 Fryderyka Chopina, który zawarł w dziele fragment polskiej kołędy „Lulajże Jezuniu”.

Nawiązania do polskich krain geograficznych pojawiają się m.in. w kołędzie „Z nieba bliżej Tatr”, w której dzieci proszą dzieciątka Jezus, by pozostało z nimi w Polsce:

Po co masz wędrować
W ten daleki świat,
Kiedy z nieba bliżej
Do tych naszych Tatr
(Chotomska, 2021, s. 25)

Wśród niezwykłych utworów prezentowanych na scenie, a także nagranych na płycie, która ukazała się wraz ze śpiewnikiem (Chotomska, 2021) wydanym po raz pierwszy w 2005 roku, są także wzruszające kołysanki, pastorałki w rytmie krakowiaka, polki, piosenki opierające się na melorecytacji, utwory o strukturze „uproszczonego” poloneza. W warstwie tekstowej pojawiają się postaci zwierząt, w tym m.in. owieczki, krowa, „kundel rudy”, świerszcz oraz kot.

„Zagraj dziecku kołysankę” to utwór o strukturze poloneza (w formie zwrotkowej z refrenem) przypominający kołysankę. Zawiera on tekst o świerszczyku, który gra dzieciątku kołysankę na skrzypcach. W tekście odnajdujemy nawiązania

do polskich tradycji, odniesienia do zapachów ziół charakterystycznych dla Polski (macierzanka, rumianek).

„Nie miały aniołki” opowiada o choince, którą „przez dziurę” w niebie tytułowe istoty wciągnęły z ziemi do góry, by drzewko ubrać m.in. w „orzechy od wieiórek”. W warstwie literackiej utworu pojawia się także „święty Florian strażak”, który „zamiast świeczek”, z powodu troski o niespowodowanie pożaru, „gwiazdy pozapalać kazał”. Ciekawym rozwiązaniem jest zastosowanie pod koniec każdej zwrotki powtórzeń sylaby „ho”, a w ostatniej zwrotce w miejsce tego fragmentu zastosowanie słowa „Gloryja!”. Piosenka ma budowę zwrotkową, rytmem nawiązuje do polki.

W pastorałce „Mikołaj” – o budowie zwrotkowej z refrenem – Mikołaj ofiaruje w prezencie „pyzatym” aniołkom kolędę graną na trąbce. Podczas scenicznej realizacji utworu na scenie pojawia się sam „mistrz łejerki”⁹ – Jerzy Hamerski – przebrany w strój świętego Mikołaja. Druh Jerzy wyciąga z worka instrumenty dęte i podaje je dzieciom, które „usiłują” w nie dmuchnąć, by wydobyć dźwięk.

Piękną pastorałką jest także utrzymana w spokojnym tempie refleksyjna „Kolęda na dzwonek” o budowie zwrotkowej z refrenem, w której:

Chodziły owieczki po zielonych łąkach,
uczyły się dzwonić kolędę na dzwonek,
uczyły się pilnie, a gdy przyszedł grudzień,
to tak zadzwoniły, że klękajcie ludzie.
(Chotomska, 2021, s. 13)

W warstwie słownej odnajdujemy nawiązania do tradycji Podhala, występują zbójnicy, jest mowa o pasterce.

Piosenką cieszącą się ogromną popularnością wśród dzieci jest „Miała babcia krowę”, która opowiada o tym, jak krowa, w „nockę wigilijną” przemawia ludzkim głosem i nawołuje do ekologii:

Muuu, muuu, muuu, muuu!
Krzyccie, krzyccie, dzieci i zwierzęta:
Ludzie, ludzie, czas się opamiętać!
Gdzie jest czysta woda, trawa niezatruta?
Ludzie, ludzie, dosyć trucia tutaj!
(Chotomska, 2021, s. 15)

⁹ Określenie „mistrz łejerki” jest powszechnym określeniem stosowanym wobec Jerzego Hamerskiego w środowisku szkoły.

Muzyka utrzymana jest w rytmie krakowiaka z charakterystycznymi dla tego tańca synkopami.

Szczególnym utworem jest „Dziewczynka z Andersena”, w której dominują frazy tekstowe wykonywane przez solistę na zasadzie parlanda (melorecytacji):

Była mała dziewczynka z dalekiego przedmieścia,
Pan Andersen powiedział nam o niej,
Sprzedawała zapalki, a nikt kupić ich nie chciał,
Wyciągała zmarzniete dłonie.
(Chotomska, 2021, s. 27)

Refren śpiewany jest przez cały zespół dziecięcy:

A ludzie szli, a ludzie szli,
Do swoich ciepłych domów
I żaden z nich, i żaden z nich,
Tej małej nie dopomógł.
(Chotomska, 2021, s. 27)

W ostatnim powtórzeniu dzieci, w związku z obojętnością osób mijających zmarzniętą dziewczynkę, domagają się odpowiedzi:

Dlaczego nikt, dlaczego nikt
Nie zabrał jej do domu,
Dlaczego nikt, dlaczego nikt
Tej małej nie dopomógł?
(Chotomska, 2021, s. 28)

Piosenka jest wartościowa nie tylko z powodu pięknego tekstu i towarzyszącej mu starannie skomponowanej muzyki, ale także z powodu nawiązania do praw dziecka oraz literatury klasycznej.

Jedną z kolęd opowiadających o tradycyjnej wigilijnej wieczerzy jest „Kolęda domowa”, w której Wanda Chotomska w warstwie semantycznej zamieszcza „grzyby”, „ryby na stole”, „kluski z makiem”, pisząc żartobliwie, zgodnie z preferencjami dzieci:

My z rybami to jesteśmy ciut na bakier,
Ale bardzo nam smakują kluski z makiem.
(Chotomska, 2021, s. 29)

W kolędzie pojawia się także fragment tekstu znanego wielu dzieciom z życia: „Tata mówi, że z pieniędzmi krucho raczej” (Chotomska, 2021, s. 29). Oraz –

w odpowiedzi na powyższą informację – fragment ukazujący rodzicielską miłość: „a Mikołaj przyniósł dla nas tyle paczek” (Chotomska, 2021, s. 29).

Cykl kołęd i pastorałek „Łejerskich” opowiada zatem o zdarzeniach i sytuacjach bliskich dzieciom, a efekt osiągnięty zostaje poprzez nawiązania do zapachów i smaków, które uruchamiają dziecięcą wyobraźnię, poprzez wyzwalanie empatii, ukazanie świąt jako wydarzenia wyjątkowego dla wszystkich ludzi, dla zwierząt, dla aniołków. Cykl piosenek osadza święta w polskiej tradycji – zarówno w warstwie słownej, jak i muzycznej.

„Łejerskie” wariacje

Jednym z przedsięwzięć zrealizowanych w 2017 roku na Scenie Wspólnej było widowisko *Łejery! Wariacje!*, podczas którego uczniowie Szkoły Podstawowej nr 83 w Poznaniu zaprezentowali piosenki wraz z wybitnymi artystami: Wojciechem Winiarskim, Krzysztofem Dysem, Wojciechem Hoffmannem, Krzysztofem „Wiki” Nowikowem, Stanisławem Pawlakiem oraz Rafałem Czekalą. Na koncercie, a także płycie będącej wynikiem nagrania koncertu, przedstawiono najważniejsze idee „Łejerów”, zwarte m.in. w piosenkach: „Każde miasteczko”, „Dom”, „Odpowiedz im dorosły polityku”, „Żydzi ze Złockiego”, „Piosenka małego patrioty”, „To jest teatr”, „U Łejerów jak w rodzinie”, „Masz prawo być inny”. Teksty literackie poświęcone zostały atmosferze życzliwego domu, rodzinie, radości dziecka, poszanowaniu odmienności, teatrowi. W utworach słychać także patriotyczną nutę uwypukloną poprzez piosenki opowiadające nie tylko o małej ojczyźnie – domu rodzinnym, szkole, społeczności lokalnej, ale także o polskich Beskidach, Tatrach, Poznaniu, ukochanej przez Emilię Waśniowską – patronkę Szkoły Podstawowej nr 83 – Muszynie wraz z jej okolicą. Muzykę do piosenek dla „Łejerów” skomponowali: Mariusz Matuszewski, Tomasz Liszewicz, Robert Łuczak, Teresa Niewiarowska oraz Henryk Żuchowski¹⁰.

Wyjątkową inicjatywą jest również nagrana w 2019 roku płyta „Z mądrych dzieci dobrzy ludzie”. Uczniowie Szkoły Podstawowej nr 83 w Poznaniu, poprzez nagranie albumu, „włączyli się w walkę z nienawiścią w dyskursie publicznym” (Butlewski, 2019). Wydanie płyty było przede wszystkim reakcją środowiska „Łejerów” na tragiczną śmierć Prezydenta Miasta Gdańsk – Pawła Adamowicza. Piosenki z płyty zaprezentowano wielokrotnie w formie widowiska teatralnego na

¹⁰ *Łejery! Wariacje*, 2017.

Scenie Wspólnej oraz w różnych szkołach na terenie Wielkopolski. Widowisko to składało się z 24 piosenek: od „Nienawiści”, na podstawie wiersza Wisławy Szymborskiej, po tekst zmarłej w 2005 roku Emilii Waśniowskiej zatytułowany „Odpowiedz im dorosły polityku” (Butlewski, 2019).

Ówczesna wicedyrektor „Łejerów”, nauczyciel Szkoły Podstawowej nr 83 w Poznaniu Anna Zawadzka zapewniała, „że nie o politykę tu chodzi, a o to, żeby uczyć dzieci przyzwoitości” (za: Butlewski, 2019). „Chcemy unikać polityki, być daleko od niej. Chcemy po prostu wychowywać mądrych, szlachetnych ludzi. To, że akurat się tak składa, że w opinii publicznej dużo tej mowy nienawiści jest, to pokazuje, że trzeba z młodzieżą rozmawiać i ukierunkowywać myśli młodych ludzi zupełnie inaczej” (za: Butlewski, 2019).

Na płycie znalazły się utwory literackie napisane przez Wandę Chotomską, Marcina Przewoźniaka, Grzegorza Tomczaka, Emilię Waśniowską, Natana Tenenbauma, Adama Ziemiannina, Grzegorza Turnaua, Maxa Ehrmanna. Muzykę skomponowali m.in. Teresa Niewiarowska, Mariusz Matuszewski, Grzegorz Tomczak, Grzegorz Turnau, Stanisław Pawlak, Elżbieta Adamiak.

Płyta zawiera nie tylko utwory muzyczne takie jak: „Klucze do marzeń”, „Piosenkę małego patrioty”, „Jak co roku gra orkiestra” poświęconą promowaniu dzieła Wielkiej Orkiestry Świątecznej Pomocy, ale także „Masz prawo być inny”, „Modlitwę o wschodzie słońca”, „Nienawiść”, utwory pt.: „Ty, który stworzyłeś”, „Masz prawo do swych praw”. Nagraniu piosenek współtowarzyszy narracja w wykonaniu Grzegorza Tomczaka. Przesłanie „Łejerów” jest istotne w procesie budowania wiedzy na temat patriotyzmu:

Kto ty jesteś? Polak mały! Mieszkasz w Polsce? Właśnie tak!
Orzeł Biały jest wspaniały. To jest godło! To nasz znak!
Naszą flagę zgodnie dzielą najpiękniejsze barwy dwie.
Biel z czerwienią, czerwień z bielą, ja im wierny zostać chcę.

Ref. Ucz się kochać kraj rodzinny i to od najmłodszych lat.
Ważne, by szanować innych, byś rozumiał lepiej świat.

Moja szkoła, dom, rodzina to ojczyzna, którą znam.
Swoje życie tu zaczynam, tu dorosłym zostać mam.
Wobec wrogów trzeba twardo, lecz odróżniaj: wróg – czy gość?
I nie traktuj go z pogardą, by nie gardził tobą ktoś.

Ref. Ucz się kochać kraj rodzinny i to od najmłodszych lat.
Ważne, by szanować innych, byś rozumiał lepiej świat.
(Przewoźniak, b.d.)

„Łejery” każdej zimy od 1992 roku biorą także czynny udział w Wielkiej Orkiestrze Świątecznej Pomocy. Pierwszy występ swojej gromady Jerzy Hamerski wspomina w następujący sposób: „Pamiętam jak dziś salę marmurową w Zamku, w której znajdował się poznański sztab WOŚP. Z niej Poznań łączył się z Warszawą. Miałem zaszczyt rozmawiać wtedy z Jurkiem Owsakiem. Przez te lata wielokrotnie Łejery grały i śpiewały w różnych miejscach Poznania: w Zamku, na Malcie, na Targach, czy pod Okrągłakiem... i wrzucały do skarbonki złotóweczki ze swojej skarboneczki” (*Jak co roku gra Orkiestra*, b.d.).

Jerzy Hamerski zaznacza, że „z wielkiego szacunku wobec dzieła Wielkiej Orkiestry Świątecznej Pomocy w styczniu 2019 roku powstała piosenka «Jak co roku gra Orkiestra» – tekst napisał i muzykę skomponował wielki Przyjaciel Łejerów, znakomity artysta Grzegorz Tomczak, który wraz z Łejerami tę piosenkę nagrał” (*Jak co roku gra Orkiestra*, b.d.).

Druh Hamerski nie poprzestał jednak tylko na nagraniu i upowszechnieniu utworu. W reakcji na efekt sporów politycznych zakończonych tragiczną śmiercią Prezydenta Gdańska zainicjował koncert pt. „I jeden dzień dłużej”, który odbył się 5 lutego 2019, a jego pokłosiem jest niezwykła płyta: „Z mądrych dzieci dobrzy ludzie”, z udziałem poznańskich artystów, Teatrzyku Piosennego Łejery i zespołu ukulelowego Szkoły Podstawowej nr 83 o nazwie: Sylviany & Company (*Jak co roku gra Orkiestra*, b.d.).

Gdy „Łejery” obchodziły jubileusz 30 lat współpracy z WOŚP, powstała specjalna jubileuszowa „Piosenka dla Profesora Owsiaaka”, w której gromada druha Jurka dziękuje Jerzemu Owsiakowi za to, „że tylu Polaków jednoczy się we wspólnotę dobrych ludzi” (*30-lecie Łejerów w WOŚP*, 2023). Muzykę do utworu skomponował Wojciech Winiarski, tekst napisał Marcin Przewoźniak, a nagranie piosenki zrealizowali: Teatrzyk Piosenny Łejery, Oksana Hamerska, Agata Igiel, Wojciech Winiarski.

„Łejerska” edukacja muzyczna dla dzieci

Szczególnie ważnym, ogólnopolskim przedsięwzięciem „Łejerów” były *Lekcje z piosenkami*. Prapremiera widowiska miała miejsce 26 listopada 2016 roku w Katowicach na konferencji edukacyjnej „Edukacja ma przyszłość”: „Sala gimnastyczna zamieniła się tego dnia w teatr, były tłumy nauczycieli, mnóstwo wesołych dźwięków i radosnych podskoków oraz owacje na stojąco!” (Teatrzyk Piosenny ŁEJERY „Lekcje z piosenkami”, 2016).

Lekcje z piosenkami były okazją do nawiązania przez Szkołę Podstawową nr 83 w Poznaniu współpracy z innymi placówkami edukacyjnymi. Materia-

ły powstałe w wyniku omawianej inicjatywy dostępne są na stronie ORE pod adresem: <https://ore.edu.pl/2018/01/inspiracje-muzyczne/>. Każda proponowana przez „Łejery” piosenka zamieszczona jest w czterech wersjach: wokalnie-instrumentalnej, instrumentalnej (w ramach podkładu muzycznego, do którego dzieci z całej Polski mogą śpiewać piosenki), w wersji obejmującej zapis nut oraz tekstowej.

Na stronie ORE czytamy, że „Łejerski” poradnik

stanowi obudowę metodyczną z zakresu edukacji muzycznej darmowego podręcznika MEN *Nasza klasa* i jest przeznaczony dla nauczycieli edukacji wczesnoszkolnej [...]. Zadaniem tego poradnika jest inspirowanie nauczycieli do różnorodnych działań muzycznych z dziećmi. Zawiera on: nuty i teksty piosenek przeznaczonych do nauki w poszczególnych miesiącach oraz związane z nimi zabawy; praktyczne porady i wskazówki dotyczące nauki i wykorzystania piosenek; zabawy do realizacji przez cały rok szkolny; pomysły na wprowadzanie dzieci w świat muzyki. W materiałach dodatkowych znajdują się propozycje utworów do słuchania oraz różne formy wizualizacji muzyki. Częścią poradnika jest również kompendium metodyczne, szczególnie przydatne dla nauczycieli, którzy nie mają przygotowania muzycznego, i tych, którzy są na początku swojej drogi zawodowej. (Inspiracje muzyczne do podręcznika *Nasz elementarz. Klasa 2*, b.d.)

Teatrzyk Piosenny nagrał także odrębną płytę „Lekcje z piosenkami”. Kierownictwo artystyczne objął Jerzy Hamerski, muzyczne – Mariusz Matuszewski, wokalnie dzieci przygotowali: Magdalena Trzeciak, Kinga Burchard i Damian Kacner. Nagranie zrealizowano w MM Studio Poznań pod czujnym okiem Przemysława Śluzińskiego, płytę wyprodukowało Stowarzyszenie Łejery! Wśród prezentowanych na płycie utworów muzycznych, a także i w spektaklu o tym samym tytule, wymienić należy: „Bezpieczną kamizelkę” do słów Anny Warszawskiej i muzyki Rafała Zapały, „Zegar i czas” Marii Lorek z muzyką Mariusza Matuszewskiego, „W naszej klasie” do tekstu Marcina Przewoźniaka i muzyki Matuszewskiego, „Jesiennie popołudnie” Emilii Waśniowskiej, do którego muzykę stworzył także Matuszewski, „Urok zimy”, „Bardzo zdrową piosenkę zimową” – oba utwory, jak mawia druh Jerzy, „spółki” Przewoźniak/Matuszewski.

Jest także „Jak ja się cieszę” Agnieszki Frączek z muzyką Matuszewskiego, „Piosenka o miłości” Przewoźniaka i Jacka Skowrońskiego, „To jest teatr” Joanny Kulmowej i Matuszewskiego, „Wiosenna poleczka” Przewoźniaka i Matuszewskiego, „Wielbłąd” Waśniowskiej i Matuszewskiego, „Poznańskie koziołki” Wandy Chotomskiej i Matuszewskiego, „Przygoda z czytaniem” do słów Przewoźniaka i muzyki Matuszewskiego, „Piosenka małego patrioty” Przewoźniaka i Matuszewskiego, „Gdy cichutko zaśniesz” Emilii Waśniowskiej i Matuszewskiego, „Jeszcze tylko chwil parę” Agnieszki Frączek z muzyką Matuszewskiego, „Piosenka na za-

kończeniu roku” z tekstem Przewoźniaka i muzyką Matuszewskiego oraz oczywiście „Nasz konik” Chotomskiej i Niewiarowskiej¹¹.

Piosenki te wielokrotnie rekomendowane były przez Rzecznika Praw Dziecka – Marka Michalaka – czego świadectwem jest ich zamieszczenie na stronie Rzecznika.

„Łejerkie” tradycje teatralne zaczerpnięte z młodości Jerzego Hamerskiego

Tradycyjnie wykonywanym przez teatralne dzieci spektaklem jest *Romeo i żulia*¹², zapożyczony przez Jerzego Hamerskiego z „makusyńskich” „Cudaków” (Hudon, 1968), którym do dnia dzisiejszego Hamerski przypisuje kluczową rolę w procesie tworzenia się fundamentów pedagogiki „łejerskiej”. Widowisko to grywane było w rozmaitych miejscach od momentu, gdy Hamerski rozpoczął, jeszcze w latach 70., pracę pedagogiczną. Scenariusz, pomimo sędziwego wieku, nadal sprawia widowni ogromną radość.

Romeo i żulia jest dziełem Wandy Chotomskiej i Wacława Bisko. W adaptacji tej pary artystów sztuka otrzymała podtytuł: *Tragisatyra według Szekspira*.

Sztuka „Cudaków” i wspomnianych już wyżej twórców składa się z trzech aktów oraz prologu i epilogu. „Łejery” od kilku lat grywają ją z epilogiem pierwszym oraz dodatkowym, dopisanym współczesnym językiem młodzieżowym i traktującym o nieskutecznej komunikacji międzyludzkiej będącej wynikiem wszechogarniającej nas technologii. Epilog ten rozgrywa się pomiędzy parą zakochanych, z tym, że „Julka” ustawicznie spogląda w ekran telefonu i poszukuje swojego „Romka” na portalach społecznościowych, podczas gdy ten stoi pod jej balkonem i próbuje z nią, bezskutecznie, nawiązać bezpośredni kontakt. Tekst Przewoźniaka, ze względu na jego nowatorstwo i humor, warto ukazać w niniejszych rozważaniach w całości.

¹¹ Okładka płyty „Lekcje z piosenkami”, egzemplarz bezpłatny pozyskany ze zbiorów Jerzego Hamerskiego.

¹² Tytuł w różnych źródłach pisany jest w taki sposób, że raz pojawia się słowo „Żulia” – dla tych, którzy nadają Julii Szekspirowskiej, a Julce Chotomskiej i Biska ksywę „Żulia”, sądząc, że imię to zostało zapisane w brzmieniu zbliżonym do języka angielskiego, natomiast prawidłowy zapis, który widnieje np. w „Cudakach” Hudona, to „żulia”, pojęcie to bowiem oznacza, zarówno w tytule, jak i scenariuszu sztuki, łobuzów, zwanych także potocznie „żulami”.

Epilog II, „ROMEO I ŻULIA (Scena balkonowa. Całkiem nowa...)”

Gdyby Bisko z Chotomską podpatrzyli dziś dzieci, toby pewnie stworzyli taki oto kuplecik: (Julia stoi na balkonie, zakłada na uszy słuchawki, na oczy gogle VR., w dłoni trzyma smartfon, Romek przed „balkonem” też zaopatrzony)

Julia

Już miesiąc wzeszedł. Uśpiły psy się.
Mi bez Romea okropnie cknę się.
Zniknął Romeo. Przepadł bez wieści.
Na Instagramie nic nie zamieścił.
Snapchat i jutub toną w pustości.
I na fejsbuku brak aktywności.
Gdzieżeś ty przepadł, o słodkie dziecię?
Romeo, znajdź się w mym internecie!

Romeo

Drwi z blizn, kto nigdy nie doświadczył rany.
Kto nie był nigdy wylogowany,
Cyfrowo martwy i zbanowany.
Okrutna kara taty i mamy!
Julio! Tu stoję! W srebrnej poświacie!

Julia

Ani na majlu. Ani na czacie...
Nie ma na fejsie, na mesendźerze,
Ani na grupie... martwię się szczerze!

Romeo

Julio! Tu zęby do ciebie szczerzę!!!
Twego blasku i księżyc przyćmić nie jest w stanie.

Julia

Surfuję przez internet. Na nic surfowanie.
Nie ma ciebie w Fortnacji ani w Asasynie.
Nie ma cię w Call of Duty, nie ma cię w Wiedźminie.
O! nie mam z nim kontaktu! Samotność. Czerń żalu!

Romeo

Julka!!! No żesz, w kukułkę! Tu jestem! W realu!
Zedrzyj ze łba Wi-ara I wyrzuć smartfona!

Julia

Romeo... ty odszedłeś. Ja przez ciebie konam...
Jak skonam na balkonie, w księżycu wypasie,
Kto wie? Może napiszą w kolorowej prasie?

Romeo

Julka! Eeee! (gwizd)

Weź spójrz no i będzie po balu!

Stoję tu jak ten kretyn w tureckim serialu!

Julia

Komu zgon na ekskluzyw powierzyć, na Boga?

Pomponik czy Pudelek? Do Vivy czy Voque’a?

Romeo

Julka! Zimno tu. Oraz kundle szczerzą zębny kamień.

Dostrzeż mnie i pokochaj!

Julia

Romeo, ty zamień

Się w piękny miraż miłości, cudowny Avatar.

Romeo

To ja idę do domu. Jest zimno. Mam katar.

Jak kochać, gdy nas światy dzielą jak kurtyna?

Cyfrowo wykluczony i cyber-dziewczyna?!

Szekspirze! Co ty na to? Pomóż! Nie bądź szują!

Szekspir

Lepiej idź do jej starych. Niech ją też zbanują!

Zejdźcie do ukłonów¹³.

Sztuka, niezależnie od tego, czy grana z dwoma, czy z jednym epilogiem, jest humorystyczną wersją *Romea i Julii* Williama Shakespeare’a, jednakże z pozytywnym finałem: „lecz u nas jest lepiej, bowiem nikt nie płacze, nikt nie stracił życia, nikt nie leży w grobie, co możecie sprawdzić na własnej osobie” (Hudon, 1968, s. 195).

Spektakl wzbogacony jest piosenkami granymi od lat 70. niezmiennie na akordeonie przez Jerzego Hamerskiego, który akompaniuje śpiewom „łejerskich” dzieci. W każdym akcie w role postaci głównych wcielają się inni uczniowie, a spektakl, pomimo upływu lat, cieszy się niezwykłym powodzeniem zarówno wśród dzieci, jak i widowni dorosłej. „Julka” w balkonowej scenie stoi na drabinie, „zwaśnione rody” w jednej ze scen w drugim akcie, w którym „żule” rozgrywają mecz, przyodziani zostają w szaliki klubu „Lech Poznań” i „Legii Warszawa”. O próbach do opisanego

¹³ Scenariusz pozyskany ze zbiorów Jerzego Hamerskiego.

wyżej przedsięwzięcia realizowanego jeszcze w okresie, gdy Jerzy Hamerski prowadził szpec „Otwartych”, czytamy także w powieści Marcina Przewoźniaka:

Na biwakach, na leśnych polanach, rozkładali obozowiska i grali. Ćwiczyli wspaniałą sztukę, którą napisała specjalnie dla nich Wanda Chotomska i Wacław Bisko z Warszawy: „Romea i Żulię”. Wielki romans Szekspira został przeniesiony w czasy współczesne. Zwaśnione rodziny Kalinowskich i Malinowskich rywalizowały ze sobą, mając w tle tradycyjne draki pomiędzy kibicami Lecha Poznań i Legii Warszawa... Na próby przychodzili mieszkańcy wiosek, w których nocowali. Ludzie przynosili świeże pieczywo, mleko, domowe ciasta. Próby przeradzały się we wspólne muzykowanie i śpiewania do późnej nocy. Pewnie dlatego każdego dnia śniadanie wypadało nieco później... (Przewoźniak, 2015, s. 134).

Innym wyjątkowym przedstawieniem cieszącym się od czasów „Cudaków” wielkim uznaniem, a wciąż grywanym przez zespół gromadny Jerzego Hamerskiego, jest *Opera o Kolumbie* na podstawie tekstu Jerzego Litwiniuka (1959). Współcześnie grywana jest na podstawie scenariusza, w którym na początku zapisano, że:

Na scenę wchodzi chłopiec, czyta książkę o odkryciach Kolumba. Wpada gromada dzieci – obrzucają się kulami z papieru. Chłopiec przez chwilę przygląda się zabawie, potem wraca do czytania. Ktoś z gromady zauważa go i z ciekawością zerka na książkę. Powoli wszystkie dzieci skupiają się wokół chłopca, który wyjmuje z książki papierowy okręciak. Dzieci tworzą z gazet kurtynę – „morze”, po którym płynie okręciak. Kurtyna „opuszcza się”, widać twarze dzieci śpiewających Uwerturę:

Dziś nawet mały pędrak wie w przedszkolu
I każdy z was, i każdy z nas,
Jakiej wyprawy słynny Krzysztof Kolumb
Dokonał raz, dokonał raz.
Pamięć o wielkim czynie nie umiera
I brzmi przez wieki sława bohatera,
Więc o Kolumbie będzie dziś opera
Dla was i nas, dla was i nas¹⁴.

Następnie na scenę wkracza „Kolumb” i przemawia:

500 lat temu ludzie nagle poczuli, że w domach jest im ciasno, nudno i smutno. Marzyli o tajemniczych Indiach Zachodnich, gdzie rośnie pieprz i słodki cynamon, a złoto leży na ulicach. Wtedy właśnie niejaki Krzysztof Kolumb postanowił zbudować okręty i popłynąć nimi dookoła świata. I o tym będzie dziś opera (*Opera o Kolumbie wg J. Litwiniuka*, b.d.).

Operę o Kolumbie „Lejery” określają mianem opowiadania o odkrywaniu wielokulturowości. Jest to także opowieść, która przybliży dzieciom pewne historycz-

¹⁴ Scenariusz pochodzi z prywatnych zbiorów Jerzego Hamerskiego.

ne fakty, ukazując wagę determinacji i uporu, dzięki któremu można zdobyć wiedzę i obalić stereotypy. Szczęśliwy finał historii „łejejskiej” pozwala na stwierdzenie, że wyprawa przedstawiona na scenie ma wymiar nie tylko wielokulturowy, ale przede wszystkim międzykulturowy, bowiem pomiędzy przedstawicielami różnych kultur w finale widowiska następuje wzajemna akceptacja. *Opera o Kolumbie* staje się jednak przede wszystkim sztuką o międzyludzkim porozumieniu.

Zamiast zakończenia

Aktorstwo dziecięce, które stanowi jedno z istotnych założeń edukacji przez sztukę realizowanej w Szkole Podstawowej nr 83 im. Emilii Waśniowskiej w Poznaniu (zwanej „Łejerami”), a którego doświadczyć można śledząc realizacje sceniczne oraz telewizyjne „Łejerów”, doskonale zdefiniowane zostaje przez Przewoźniaka (2015) w drugiej części książki, która opowiada o tym, jak druhna Ela i druh Jurek rozpoczęli marzenia o szkole:

Co pieszysz, ciociu Druhno?

– Zapisuję, jak mogłaby wyglądać szkoła marzeń – uśmiechnęła się Druhna Ela.

– A jak kiedyś do niej pójde?

– Wiesz, chciałabym, żebyś trafił w dobre miejsce. Niestety takiej szkoły nie ma – westchnęła Druhna. – to znaczy jest tutaj. W mojej głowie i w zeszycie. W marzeniach i na papierze. Druh Jurek zmyślał ją od dawna. A ja zastanawiam się, co jeszcze do niej dodać. I wymarzyłam sobie, by przez naukę aktorstwa uczyć ludzi najpiękniejszych umiejętności. Odpowiedzialności, punktualności, odwagi, sprytu, radzenia sobie z każdą trudnością. Marcin słuchał z zapartym tchem. Nie wiedział, że aktor potrafi tyle rzeczy, które się tak komplikowanie nazywają. Ciekawe, czy to umie każdy aktor. Nawet ci duzi, kilkunastoletni harcerze?

– Bo aktor wie, jak udawać, prawda? – spytał.

Druhna Ela zaśmiała się i pogłaskała chłopca po ciemnych, prawie czarnych włosach.

– Nie do końca o to chodzi. Aktor, drogi kolego, potrafi czarować. Wie, jak wymyślić siebie samego. Zawsze też pomaga drugiemu człowiekowi... (Przewoźniak, 2015, s. 171–172).

Podsumowując rozważania zawarte w niniejszym opracowaniu, warto podkreślić, iż w repertuarze „Łejerów” nie ma przypadkowych sztuk i piosenek. Odnoszą się one do bieżących problemów społecznych i wychowawczych, do zjawisk, które warto wyjaśniać dzieciom, a przede wszystkim do dziecięcych codziennych problemów. Wiele spośród realizacji scenicznych adresowanych jest przede wszystkim do dorosłych odbiorców, by zwrócić im uwagę na percepcję świata przez dziecko, a także, by perspektywę dziecka uczynić perspektywą jego dorosłych opiekunów.

Bibliografia

- 30-lecie Łejerów w WOŚP. (2023, 26 stycznia). Szkoła Podstawowa nr 83 „ŁEJERY” im. Emilii Waśniowskiej. <https://lejery.pl/2023/01/26/30-lecie-lejerow-w-wosp/>
- Akademia w Holandii. (2024, 12 kwietnia). Szkoła Podstawowa nr 83 „ŁEJERY” im. Emilii Waśniowskiej. <https://lejery.pl/category/2023-2024/>
- Butlewski, J. (2019, 27 marca). Spektakl „Z mądrych dzieci dobrzy ludzie” – artystyczna odpowiedź „Łejerów” na zabójstwo prezydenta Gdańska. Radio Poznań. <https://radiopoznan.fm/informacje/pozostale/spektakl-z-madrych-dzieci-dobrzy-ludzie-artystyczna-odpowiedz-lejerow-na-zabojstwo-prezydenta-gdanska>
- Chotomska, W. (2021). *Kolędy i pastorałki oraz Gwiazdorek Emilii Waśniowskiej*. Literatura.
- Dakhia, M. (2024). Dimensions of educational values in children’s theatre: A reading of the play „Samir and the school trip” by the storyteller Kahman Massouda as an example, in Children’s Theatre Performances. *Journal for Educators, Teachers and Trainers*, 15(1), 159–163. <https://doi.org/10.47750/jett.2024.15.01.018>
- Falconi, M.I. (2015). Theatre for children and youth: Art or pedagogy? *Youth Theatre Journal*, 29(2), 159–165. <https://doi.org/10.1080/08929092.2015.1084828>
- Grotowski, J. (2007). *Ku teatrowi ubogiemu*. Instytut im. Jerzego Grotowskiego.
- Hamerski, J. (2011). *Historia Łejerów do śpiewania*. Stowarzyszenie Łejery!
- Hudon, W. (1968). *Cudaki*. Wydawnictwo Harcerskie.
- Inspiracje muzyczne. (2018). Ośrodek Rozwoju Edukacji. <https://ore.edu.pl/2018/01/inspiracje-muzyczne/>
- Inspiracje muzyczne do podręcznika *Nasz elementarz. Klasa 2.* (b.d.). Ośrodek Rozwoju Edukacji. <https://elementarz.org/inspiracje-muzyczne/inspiracje-muzyczne-klasa-ii/>
- Jak co roku gra Orkiestra.* (b.d.). Szkoła Podstawowa nr 83 „ŁEJERY” im. Emilii Waśniowskiej. <https://lejery.pl/2021/01/29/jak-co-roku-gra-orkestra/>
- Jarmuż, A., Sklepik, K. (2016, 20 lutego). Łejery: Co by się nie działo, teatr musi grać! Głos Wielkopolski. <https://gloswielkopolski.pl/lejery-co-by-sie-nie-dzialo-teatr-musi-grac/ar/9414955>
- Jerzy Hamerski.* (b.d.). Szkoła Podstawowa nr 83 „ŁEJERY” im. Emilii Waśniowskiej. <https://lejery.love/strona/jerzy-hamerski>
- Klimek, S. (2013, 26 października). *Dzieci w sprawie dzieci. Na Scenie Wspólnej*. Poznań.pl. <https://www.poznan.pl/mim/wortals/czerwiec56/news,1200/dzieci-w-sprawie-dzieci-na-scenie-wspolnej,65281.html>
- Litwiniuk, J. (1959). *Opera o Krzysztofie Kolumbie*. Wydawnictwo „Iskry”.
- Lonska, A. (2024). *Zielona Akademia teatru Łejery z Poznania w Utrechcie*. <https://www.fpsn.nl/pl/zielona-akademia-teatru-lejery-z-poznania-w-utrechcie/>
- Łejery! Wariacje.* (2017, 10 października). Scena Wspólna – zapis koncertu. Egzemplarz pozyskany ze zbiorów J. Hamerskiego.
- Mages, W.K. (2018). Does theatre-in-education promote early childhood development?: The effect of drama on language, perspective-taking, and imagination. *Early Childhood Research Quarterly*, 45, 224–237. <https://doi.org/10.1016/j.ecresq.2017.12.006>
- Mała Konstytucja Republiki Łejerskiej. (b.d.). Szkoła Podstawowa nr 83 „ŁEJERY” im. Emilii Waśniowskiej. <https://lejery.pl/mala-konstytucja-rl/>

- Masz prawo do swych praw.* (2016, 13 stycznia). Facebook. <https://www.facebook.com/events/scena-wsp%C3%B3lna/masz-prawo-do-swych-praw/215451422126422/>
- Moskiewicz, K. (2004). *Szkoły alternatywne w Polsce po roku 1989. Kontynuacje i modernizacje XX-wiecznej tradycji edukacji alternatywnej* [rozprawa doktorska napisana pod kierunkiem prof. dr hab. Marii Kujawskiej]. Uniwersytet im. Adama Mickiewicza.
- Muhammad, D. (2019). Education through theatre. How the children deserve. *CenRaPS Journal of Social Sciences*, 1(1), 1–13. <https://doi.org/10.46291/cenraps.v1i1.1>
- Muszyński, H. (2015). Szkoła, o jakiej marzy każdy uczeń. W: *U Łejerów* (brak numeracji stron). Stowarzyszenie Łejery!
- Nagroda im. Ireny Sendlerowej – „Za naprawianie świata”. (b.d.). <https://uczotwartosci.ceo.org.pl/nagroda-im-ireny-sendlerowej/>
- O laboga, to Łejery!* (2015). <https://podsluchaj.wordpress.com/2015/12/19/o-laboga-to-lejery/>
- Podolska, E. (2011, 13 września). *Łejery. Odważny spektakl o prawach dziecka*. Głos Wielkopolski. <https://gloswielkopolski.pl/lejery-odwazny-spektakl-o-prawach-dziecka-zdjecia/ar/449988>
- Prolog & epilog.* (2022, 27 października). Szkoła Podstawowa nr 83 „ŁEJERY” im. Emilii Waśniowskiej. <https://lejery.pl/2022/10/27/4092/>
- Przewoźniak, M. (2015). *Trzy przystanki do teatru*. Papilon.
- Przewoźniak, M. (b.d.). *Piosenka małego patrioty*. ORE. https://ore.edu.pl/wp-content/uploads/phocadownload/nasza-szkola/piosenka_malego-patrioty-tekst-18.pdf
- Sadowska, K. (2024). Teatr „Łejery” – edukacja przez sztukę na przykładzie działalności Szkoły Podstawowej nr 83 im. Emilii Waśniowskiej w Poznaniu (wybrane problemy). *Kultura i Edukacja*, 144(2), 93–113.
- Salman Alzercoshe, S.M., Ali Harf, H., (2022). Pedagogical values of psychodrama. *Eurasian Journal of Humanities and Social Sciences*, 9, 39–46.
- Sharma, Ch. (red.). (2006). *Drama and theatre with children: International perspective*. Routledge. Taylor & Francis Group.
- Singh, A. (2009). Theatre in pedagogy: Theatrical devices as classroom resource. *The International Journal of the Arts in Society: Annual Review*, 4(1), 251–266.
- Stowarzyszenie Łejery – wspieraj nas na FaniMani.pl. (b.d.). FaniMani.pl. <https://fanimani.pl/stowarzyszenie-lejery/>
- Teatrzyk Piosenny ŁEJERY „Lekcje z piosenkami”. (2016, 6 grudnia). Facebook. <https://www.facebook.com/media/set/?set=a.1547497935277060.1073741843.719128118114050&type=3>
- Zielona Akademia Pana Łejera. (2022, 8 września). Szkoła Podstawowa nr 83 „ŁEJERY” im. Emilii Waśniowskiej. <https://lejery.pl/2022/09/08/zielona-akademia-pana-lejera/>

